

ULUSLARARASI GÖÇ, KİMLİK VE MEKÂNSAL KÜMELENME-AYRIŞMA

INTERNATIONAL MIGRATION, IDENTITY AND SPATIAL CLUSTERING-SEGREGATION

M. Murat YÜCEŞAHİN*

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, yucesahin@ankara.edu.tr

ÖZ

Bu yazı, kimlikleri ve kültürel pratikleri yönünde uluslararası göçmenlerin yerleştikleri ülkelerdeki hem çeşitli pratiklerini ve deneyimlerini hem de teorik bağlamda sosyo-mekânsal kümelenmelerini ve ayrışmalarını konu edinmektedir. Yazıda, sosyal grupların kümelenmesini azınlık gruplarının mekânsal ayrışmasını dikkate alan alan yazındaki çeşitli terminolojiyi kullanarak açıklamaya çalışıyorum. Batı dünyasında uluslararası göçmenlerin hareketliliğine maruz kalan özellikle metropollerdeki deneyimden yola çıkarak sosyo-mekânsal ayrışma süreçlerindeki teorik düzeyli mekanizmaları tartıştıktan sonra göçmen kimliği ile azınlık gruplarının mekânsal kümelenme sürecindeki yapısal faktörlerine değiniyorum. Daha sonra dışsal faktörler çerçevesinde azınlık grubu göçmenlerin karakteristiklerini değerlendirip yerleşim oluşturmadaki ayrımcılığa ve yapısal faktörlerine değiniyorum. Öte yandan, gruplardaki dayanışma ve uyum süreçlerini kümelenme çatısı altında inceliyorum. Böylece, dünyanın çeşitli kentlerindeki örnekleri dikkate alarak ve eklektik bir yaklaşımı benimseyerek çeşitli toplumsal gruplar ve uluslararası göçmenlerin koloni oluşturma, içe kapanma ve gettolaşma gibi pratiklerine mekânsal bir bakış açısı ve açıklama getirmeye çalışıyorum.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Göçmenler, Kimlik, Mekânsal Kümelenme-Ayrışma.

Jel Kodları: F22, J68, R23.

ABSTRACT

This paper explores international immigrants – in the axis of their identities and cultural practices – and their socio-spatial clustering and segregation in the context of both theory and in various actual cases and experience in the cities of the countries that they settle in. I primarily attempt to address social groups clustering by explaining various terminologies used in the literature of minority groups' spatial segregation. After discussing theoretical-level mechanisms relating to the socio-spatial segregation processes taken especially from cases experienced in metropolises of the Western world receiving international immigrants' movements, I continue to address immigrant identity and minority groups' spatial gathering process in terms of structural factors. Then I touch on discrimination and structural factors that occur in social dwellings, and evaluate the characteristics of minority immigrant groups in the framework of external factors. Conversely, I examine the processes of solidarity within groups and harmonization under the context of clustering. Thus, by making use of cases from various cities of the world and with an eclectic approach, I attempt to bring spatial perspective-based explanations into practices undertaken by various social groups and international immigrants such as forming a colony, social closure, and ghettoization.

Keywords: International Migration, Immigrants, Identity, Spatial Clustering-Segregation.

Jel Codes: F22, J68, R23.

1. GİRİŞ

Dünyada uluslararası göçmenlerin sayısı 1980 ve 2010 yılları arasında 103 milyondan 220 milyona yükseldi ve bu sayı sadece geçmiş otuz yılda iki kattan daha fazla arttı. Nüfus Referans Bürosu (PRB, 2015) ile Birleşmiş Milletler'in (UN, 2015) yakın zamanlı verileri, sırasıyla, dünyada uluslararası göçmen sayısının 2013 yılı sonu itibariyle 232 milyona; dünya nüfusunun ise bu tarih itibariyle yedi milyarı aşan bir büyüklüğe eriştiğini gösteriyor. Böylece dünya nüfustaki payı uzun yıllar %2-2,5 civarında seyreden uluslararası göçmen büyüklüğünün yirmi birinci yüzyıla girişle birlikte %3 civarında seyretmeye başladığını; 2013 yılı itibariyle bu payın daha da arttığını (%3,23) belirtmek mümkün. Uluslararası göç akımlarının yakın geçmişteki ve günümüzdeki eğilimini dikkate alarak gelecekte uluslararası göçlerin daha da artacağını tahmin etmek zor değil. Nitekim Nüfus Referans Bürosu, bu büyüklüğün 2050 yılında 400 milyonu aşacağını belirtiyor (PRB, 2015).

Uluslararası göçmenlerin yoğunluğu dünyanın çeşitli bölgelerine göre önemli farklılıklar gösterse de bu tür göç hareketlerine ev sahipliği yapan belli başlı ülkeler uluslararası göç konusundaki deneyimleri ve barındırdıkları göçmen nüfusları bakımından ön planda yer alıyor. Bu nedenle, örneğin, tarihsel geçmişlerinde yoğun uluslararası göç akımlarının yöneldiği ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık gibi ülkeler alan yazında ve kamuoyunda "ulus ötesi ülkeler" veya "göçmen ülkeleri" unvanıyla anılıyorlar (Bounds, 2004: 177-178; Newbold, 2010: 125; Habermas, 2015: 27).

Pek çok göç teorisi bireylerin ya da hane halklarının ekonomik, sosyal ve çevresel durumlarını iyileştirmek amacıyla göç etmekte oldukları konusunda ortak bir çerçeveye sahip. Az gelişmiş ve gelişmekte olan dünyanın ülkelerinden gelişmiş dünyaya doğru gerçekleşen yoğun göçmen hareketliliğine rağmen herkes göç etmemekte. Göçün "seçici" olması

özelliğiyle sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik karakteristiklere göre değişken yoğunluklarla bireyler ve/veya hane halkları uluslararası göç hareketlerine iştirak etmekte. Böylelikle göç hızları, yaş, eğitim, medeni durum, ekonomik durum, etnik köken, uyruk, din-mezhep, toplumsal cinsiyet kimliği ve yaşam tarzı gibi bireysel karakteristiklere ve ülkelere göre belirgin farklılıklar gösteriyor (Newbold, 2010: 138-139).

Uluslararası göçmenlerin, nüfuslarında belirgin bir ağırlık teşkil ettiği bugünün dünyasının büyük kentlerinde belki de en başat araştırma konularından biri, çeşitli avantajlı ve dezavantajlı toplumsal grupların mekânda belirgin yoğunluklarla bir araya gelişleridir. Önemli düzeyde göç hedefi olan kentlerin sosyal coğrafyasını şekillendiren bu toplumsal ve mekânsal pratikler, kent toplumlarında -mekâna özgü yansımalarla birlikte- farklılıkları, kümelenmeleri ve ayrışmayı beraberinde getiriyor. Böylece çeşitli sosyal grupların ve bu gruplar içerisinde de özellikle uluslararası göçmenlerin kentlerde yaşamak ve toplumsal ilişkileri sürdürmek adına gerçekleştirdikleri eylemlere özgü mekânsal örüntüler, "sosyo-mekânsal farklılaşma-kümelenme-ayırışma" çatısında altında ele alınıyor.

Kentler, neo-liberal yeniden yapılanmanın konuşlandığı yerler olmakla kalmayıp, bilakis son otuz-kırk yıldır neo-liberalizmin ardı arkası kesilmeyen yeniden yapılanma ve mutasyona uğrama biçimiyle yeniden üretildiği merkezler haline dönüşmekte. Bunu belirgin kentleşme süreci geçiren neo-liberalizmin kentlerdeki kurumsal yenilikleri, politik-ideolojik projeleri ve bir dizi politika deneylerinden (Brenner ve Theodore, 2002: 375) anlamak mümkündür. Böyle olunca da; kentlerdeki sosyo-mekânsal yapıların açıklanması ile kentlerin neo-liberal yeniden yapılanmaları üzerine sürdürülen tartışmalara odaklanan pek çok akademisyen, göçmenlerin yerleşimi ve ulus-ötesileşmesini çalışan etnograflarla etkin bir işbirliğine yöneldi (Çağlar ve Schiller, 2011: 1). Son yıllarda, özellikle Batı sosyal bilim pratiğinde,

sosyal grupların kentsel mekânda ayrışmasını konu edinen araştırmalara akademik bir ilginin olduğu gözlerden kaçmıyor (Nightingale, 2012: 6; Johnston vd., 2014: 13). Bu odakta özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ın kentlerinde ortaya çıkan mekânsal ayrışmanın (Bounds, 2004: 182) dinamiklerinin ve yapısının açıklanması ve sosyo-mekânsal ayrışmanın derecesinin ölçülmesi konusunda bir araştırma ağırlığının bulunduğu da açıktır (Johnston vd., 2014: 13). Bu tür akademik uğraşlardaki yoğunlaşmanın arkasında kentlerdeki sosyo-mekânsal ayrıntıların, uluslararası hareketliliğin gittikçe artmasının, sosyo-demografik ve ekonomik koşullardaki değişmelerin önemi bulunuyor (French, 2014: 389). Uluslararası göçmen yoğunluğunun fazla olduğu kentlerde çeşitli ulus ötesi ve sosyal grupların bir araya gelerek ama başka gruplardan ayrılarak oluşturduğu köklü ve yeniden mekânsal yapılanmalar kentlerin sosyo-mekânsal farklılıklarında (sosyal coğrafyalarında) önemli bir dinamik olarak yer alıyor (Knox ve Marston, 2014: 414). Kentlerdeki bu tür yapılanmaların arkasında duran dinamikleri gün yüzüne çıkarmayı amaçlayan araştırmaların son zamanlarda çoğalmasının asıl nedeni ise, bu tür konularla ilgili alanyazına -özellikle teorik- katkı sağlayacak bulguların keşfine yönelik artan motivasyondur (Hatz, 2009: 486). Öte yandan dünya nüfusunun % 60'a yaklaşan; gelişmiş ülkelerin toplumlarının ise % 75'i aşan düzeylerde yaşamak için daha çok kentsel yerleşim birimlerini tercih etmesi, artan nüfus hareketliliğinin ve uluslararası göçmen hareketlerinin kentsel alanlara yönelimini doğal olarak tetikliyor. Dünyanın değişik yerlerinde çeşitli toplumların gittikçe daha fazla bir araya geldiği mekânsal kümelenmeler, pek çok kentin sosyo-mekânsal yapısına özgü yeniden yapılanmalardan ve bu yapılara dair özgün çıktılardan sorumlu oluyor. Aslında göçmen-etnik azınlıkları kimi zaman avantajlı kimi zaman da dezavantajlı konuma sürükleyen bu yapılanma, sosyo-mekânsal farklılaşmanın-ayrışmanın kentsel yerel yönetimlerce için doğasında var olan

bir süreçmiş gibi algılanmasını pek de değiştirmiyor.

Sosyo-mekânsal ayrışmanın / kümelenmenin kökleri -tarihsel bakımdan avantajlı grupların güç ve zenginliği karşısında diğer grupları hiyerarşik olarak alt basamaklara konumlandıran sınıfsal-mekânsal farklılaşma ölçeğinde-Mezopotamya'nın antik kentlerine dayandırılabilir kadar geriye gidiyor (Nightingale, 2012: 2). Tarihsel kökenleriyle, kentlerin mekânına yansıyan sınıfsal ayrılmalarla, sosyo-demografik ve kültürel özelliklerin iç içe geçtiği bu yapılanma biçimi çoğu kez sanki işin doğasıymış gibi algılanma haliyle sıradanlaşıyor. Oysa kentsel mekânda hizmetlere erişim ve ayrımcılık, çeşitli grupları ve özellikle de göçmenleri daha da dezavantajlı hale büründürüp eşitsiz kılarken, kimilerini daha avantajlı / ayrıcalıklı hale getiriyor. Gerçekte, kentlere yerleşen uluslararası göçmenlere uygulanmaya çalışılan uyum politikaları sürecinin bir parçası / boyutu olarak planlanması gereken sosyo-mekânsal yapılanma çoğu kez göz ardı ediliyor. Böyle olunca da göçmen grupların uyum süreçlerinde karşılaştıkları dezavantajlar onların kendi için mekânsal kümelenme eylemleriyle grup içi dayanışmanın bir parçası olarak çözüme kavuşturulmaya çalışılıyor. Ama kimi zaman bu tür kümelenmeler kentlere, buralarda yaşayan gruplara ve yerel yönetimlere bazı başa çıkılması güç sorunlar da getirebiliyor.

Bir tarama-değerlendirme çalışması olan bu makale, uluslararası göçmenlerin yerleştikleri ülkelerin kentlerinde deneyimledikleri sosyo-mekânsal kümelenme ve ayrışmayı hem teorik bağlamda hem de çeşitli örnekler üzerinden ve göçmenlerin kimlikleri ve kültürel pratikleri ekseninde tartışmakta. Çalışmada, öncelikle sosyal (özellikle de göçmen) grupların bir araya gelişleri (kümelenmeleri) ve azınlık grupların mekânsal ayrışması alanyazında kullanılan çeşitli terimlerin açıklaması yapılarak incelenmektedir. Özellikle Batı dünyasının yoğun uluslararası göçmen hareketlerine ev

sahipliği yapan büyük kentlerinin deneyimlerinden derlenen sosyo-mekânsal ayrışma süreçlerine ilişkin mekanizmalar teorik düzlemde tartışıldıktan sonra, göçmen kimliği, azınlık gruplarının mekânda bir araya geliş süreçleri ve yapısal faktörler açısından ele alınmaktadır. Daha sonra sosyal mekânda ortaya çıkan “ayrımcılığa ve yapısal etkenlere” değinilerek “dışsal faktörler” çatısı altında azınlık-göçmen grupların karakteristik özellikleri değerlendirilmektedir. Buna karşılık, grup içi dayanışma ve uyum süreçleri “kümelenme” çatısı altında incelenmektedir. Böylece çeşitli sosyal grupların ve uluslararası göçmenlerin koloni oluşturma, içe kapanma ve gettolaşma pratiklerine çeşitli ülkelerin kentlerinden örneklerle ve eklektik bir yaklaşımla mekânsal bakımdan açıklama getirilmektedir. Çalışmanın tartışma ve sonuç bölümünde ise, uluslararası göçün küreselleşme ve yerelleşme kaskacında yer edimi çabasına dair eleştirel bir değerlendirme yapılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ALTYAPI VE MEKANİZMALARIN AÇIKLANMASI

Yoğun uluslararası göçmen nüfusu barındıran kent toplumlarında gözlemlenen mekânsal ayrışma ve / veya kümelenmenin teorik olarak pek çok nedeni bulunsa da, grup kimliğinin oluşumunda ilk adım, ayrımcı-statik algılar ve kalıp yargılar yoluyla “ötekiler”in kimler olduğunun belirlenmesi veya tanımlanmasıyla (“biz”e karşılık “onlar” ifadesine dayalı toplumsal temsille) gerçekleşir (Knox ve Marston, 2014: 414; Van Dijk vd., 2015: 91). Böylece sosyo-mekânsal diyalektikte “toplanma” (*congregation*), bir göçmen-azınlık grubunun kent içinde bölgesel ve ikamete dayalı kümelenmesini anlatır. Çeşitli toplulukların kentsel mekânda bir araya geliş biçimi, grup dışında kalan halklara ve mekânsal komşuluk birimlerine (mahalle) karşıt olarak birleşmede ve grup kimliğinin oluşumunda rol oynar. Kentsel mekânda çeşitli toplulukların kümelenmesini sağlayan şeylerin ortak

çıkması, kent toplumu içinde özel bir grubun ayrışmasıyla (*segregation*) sonuçlanmaktadır. Mekânsal ayrışma, kimi zaman, toplumsal gruplar arasındaki çatışmanın asgari düzeye gerilemesine yardım etse de; kümelenme, grup içi sosyal kontrolü, dayanışmayı ve birtakım grupların ya da sadece bir grubun kimliğiyle ilgili siyasi sesin ön safa geçmesini sağlamakta ve toplumsal kontrolün derecesinin artışıyla pekişmektedir. Her koşulda gönüllü olarak gerçekleşme de kentsel mekânda çeşitli göçmen grupların kümelenmesi, çoğu kez grup üyelerinin kendi grup kimlikleri ile yaşam tarzlarını korumak istemeleriyle alakalıdır (Knox ve Pinch, 2010: 165; Knox ve Marston, 2014: 414).

Sosyal mekânda grup normlarıyla ortaya çıkan ayrışmanın temel mekanizmalarından birini toplumsal, dinsel, etnik veya ırksal bakımlardan gruplar arası evliliği destekleyen değerler, ama kimi zaman da bu tür evlilik örüntülerine karşı olan grup normları oluşturmaktadır (Knox ve Pinch, 2010: 165). Farklı mekânsal alanlara yerleşmeyi ve buralarda yaşamayı amaç edinen sosyal grupların ve özellikle göçmenlerin yerleşim organizasyonu, “dışarı / öteki” olarak nitelendirilen toplumsal etkileşimi sınırlandırmayı kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle bireyler, kendi sosyal grupları ve / veya komşuları içerisinde toplumsal statü bakımından kendilerinininkiyle denk olduğunu düşündükleri bireylerle evlenmeye ve başka türden toplumsallaşma pratiklerini kendi kimliklerine yakın gördükleri bireylerle icra etmeye eğilimli oluyorlar. Hiç kuşkusuz mekânsal ayrışmanın getirdiği olumsuz sonuçlar da söz konusudur. Grup üyelerini temsili kimliklerle bir araya getiren (kümelenme) ama diğerlerinden ayrık hale (ayrışma) dönüştüren bu yapı, “ötekiler” olarak nitelendirilen diğer sosyal gruplarla olabilecek teması ilişkin çekinceleri; kaygıları ve bazen de korkuları; sınıf, kültür, toplumsal cinsiyet, etnik ve ırksal özellikler bakımından bireysel ve kurumsallaşmış ayrımcılıkları da barındırmaktadır (Nightingale, 2012: 4; Knox ve Marston, 2014: 414; French, 2014:

389). Toplumsal grup olmayı mekânla bağdaşık hale dönüştüren süreçler ise üyelik ölçütlerine (köken, göçmenlik, dil, din, dış görüntü); özel amaçlara (çıkarlar, yabancı bir ülkede dayanışma gibi); her tür kültürel pratikleri içeren kurallara, grup ilişkilerine ve kaynak paylaşımına dayanmaktadır (Van Dijk vd., 2015: 43).

Sosyo-mekânsal kümelenme ve ayrışma konusunda göçmenlerin ve çeşitli grupların yerleştikleri kentlerdeki sosyo-demografik özellikleri ve sosyo-ekonomik statüleri, “kentsel sosyal coğrafya” alanında “azınlık grubu”, “yerli / ev sahibi toplum” ve “asimilasyon-uyum” terimleriyle de ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. “Azınlık grubu” (*minority group*) terimi yaygınlıkla ırk veya etnik köken, din, dil, uyruk ve kültürel özelliklerle örtüştürülen dezavantajlı bir grubu nitelendirmek için kullanılır (Flanagan, 2002: 125; Knox ve Pinch: 2010: 167). Bu tür grupların kentlerdeki varlığı geçmişte veya halen sürmekte olan göç hareketleriyle bağlantılıdır. Amerikan kentlerindeki Afro-Amerikalılar, Porto-Rikalılar (genel olarak siyahi Latinler), İtalyanlar, Yahudiler, Meksikalılar, Vietnamlılar ve Asyalı-Hintliler; Birleşik Krallığın kentlerindeki Afro-Karayipliler, Asyalılar ve İrlandalılar; Fransız kentlerindeki Cezayirli ve İspanyollar; Alman kentlerindeki Türkler ve Hırvatlar yoğun uluslararası göçmen alan ülkelerin kentlerindeki en bilindik azınlık grupları arasındadır (Knox ve Pinch, 2010: 167; Nightingale, 2012: 427). Ev sahibi / yerli / yaygın toplumun (*charter group*) da homojen olamayacağı gibi, bu grubun arasına katılan yeni grupların varlığı ve kimliğiyle azınlık grubu ve kültürü oluşmaktadır.

Bir azınlık grubunun yerli halktan mekânsal ayrışmasının derecesi elbette bir kentten diğerine değişiklik arz eder. Mekânsal ayrışma, azınlık grubunun kent nüfusunun geri kalanına göre kentteki yerleşim alanına homojen bir biçimde (veya eşit oranda) dağılıma sahip olmadığını; belli bir alanda yoğunlaştığını anlatır. Bu ayrışmanın derecesi ise geniş bir aralığa (ranj) sahiptir. Kentsel mekânda çeşitli göçmen gruplara

ilişkin ayrışmanın ölçülmesi ise çeşitli endekslerle / ölçütlerle belirlense de bunlar arasında en yaygın kullanım alanı olan ve “Gini” eşitsizlik endeksini andıran “ayrıklık endeksi”dir (*dissimilarity / segregation index*). Teorik olarak bu endeks, “0” (ayrışmanın olmayışı) ilâ “100” (tam ayrışma varlığı) aralığında değerleri üretebilen bir algoritmayla oluşturulmaktadır. Örneğin, ABD kentlerinde mahalle nüfusları arasındaki etnik-göçmen nüfusların dağılımları esas alınarak yapılan araştırmalar, Afro-Amerikalıların 80 endeks değeriyle mekânsal bakımdan en fazla ayrılmış grup olarak yaşadıklarını göstermektedir (Knox ve Pinch, 2010: 167). Benzer şekilde Porto-Rikolular, Kübalılar ve bunlara göre daha yeni bir göçmen grubu olarak kentlerde belirginleşen Meksikalı ve Asyalılar için bu değer 60’ı aşmaktadır. Avrupa kentlerinde azınlık / göçmen grupların mekânsal ayrışma derecesi çoğu kez daha düşüktür. Örneğin, Birleşik Krallık’da Afro-Karayipliler, Pakistanlılar, Hintliler ve Afrikalıların ayrışma dereceleri -mahalle ve ilçe düzeyine göre değişmekle birlikte- 40 ilâ 70 arasındadır. Buradaki en önemli istisna, Bangladeşlilere aittir ki, bu grubun ayrışma derecesi Amerikan kentlerindeki Afro-Amerikalılarla hemen hemen aynı düzeydedir (Knox ve Pinch, 2010: 167). Kıta Avrupası’nda ise işgücü göçmen hareketinin yoğunlaştığı ülkelerin kentlerinde ayrışma derecesi azdır. Ancak ayrışma endeksi mekânsal ölçüğe çok bağımlı olduğundan bu konuda kentler arası karşılaştırma yapmak kolay değildir. Örneğin, Knox ve Pinch (2010: 167), Türklerin, Yunanlıların, İspanyolların ve Pakistanlıların Alman ve İsviçre kentlerindeki ayrışma derecesinin 35 ilâ 50 aralığında olduğunu belirtmektedir. Hiç kuşkusuz kentsel mekânda ölçek değerinin daha küçük seçildiği mekânsal birimlerde azınlık / göçmen grupların mekânsal yoğunluğu ve ayrıklık endeksi daha yüksek çıkabilir. Nitekim Asyalıların, Karayiplilerin, Türklerin ve Kuzey Afrikalıların Avrupa kentlerinde bir cadde ya da sokak gibi daha küçük mekânsal birimler özelinde ayrışma endeksinin 80-90

civarında çok yüksek değerler gösterdiği örneklerle rastlanabilmektedir (Knox ve Pinch, 2010: 167).

Mekânsal ayrışmanın bir endeks değeriyle açıklanmasının bir başka zorluğu da aynı bölgede yaşasalar bile azınlık gruplarının kendi içlerindeki mekânsal bölünmeye bağlı dağılım farklılıkları barındırmasıyla ilgilidir. Örneğin, Birleşik Krallığın kentlerinde Asyalıların ayrışması Hintliler, Pakistanlılar ve Bangladeşlilerin dağılım örüntülerinde olduğu gibi uyuğa göre de farklılıklar sunar. Fakat çoğu kez, azınlık / göçmen grupların sosyo-ekonomik statülerine (sınıfsal veya hanehalkı özellikleri) göre ayrışmalarından ziyade yer seçimi tercihlerine göre olan mekânsal ayrışma kentlerde daha belirgin tezahür eder.

Böylece yerli gruplarla karşılaştırıldığında azınlık / göçmen gruplar için düşük sosyo-ekonomik statü, mekânsal ayrışmanın sadece bir boyutunu oluşturur. Ancak ayrışma yapısının belki de en önemli taraflarından birini azınlık grubunun uyum düzeyi belirler. Bu ise mekânsal özelliklerin ötesine geçen bir toplumsallaşma pratiği derecesine bağlı kalır ki uyum düzeyi, gruplara özel bir şekilde sürecin ilerleme hızına, gerçekleşme biçimine ve yerli halk ile azınlık grubu arasındaki toplumsal temas ve mesafe dereceleriyle ilişkilidir. Ve ayrıca, yerli nüfusa ortak kültürel yaşamın icrasını nitelendiren davranışsal uyum, yerli nüfusun sosyal ve mesleki tabakalaşma yapısında azınlık grubunun yer edimi sürecinden daha hızlı da olabilir. Bu noktada uyum sürecinde bir kültürün diğerine olan geçişkenliği yeni melez kimliklerin oluşumuyla sonuçlanabilir. Ancak bir azınlık grubunun uyum derecesi ve hızı iki etken setiyle ilişkilidir. İlki, yerli halkın tutumu, kurumsal ayrımcılık olup olmadığı ve yapısal etmenleri içeren dışsal faktörler setidir. İkincisi, grup içi dayanışma / tutunumun derecesidir. Bütün bu etkenler sadece azınlık grupları ile yerli halk arasındaki çatışma / uyumun doğasını ve derecesini belirlemekle kalmayıp, kümelenme ve ayrışmanın mekânsal örüntüsü ve yapısını da tayin etmektedir.

3. DIŞSAL FAKTÖRLER: AYRIMCILIK VE YAPISAL ETKENLER SETİ

Azınlık grupları / göçmenler göç etme sürecini takiben yerleşirken yerli halkın onları istemedikleri algısıyla ve çeşitli mekanizmalar aracılığıyla kendilerini mekânsal bakımdan izole olmuş bir halde bulurlar (Knox ve Pinch, 2010: 169). Ama öbür yandan kentin yerli sakinleri ile daha önceden gelen azınlık gruplarının kentin mahallelerinin istila edilmesine gösterdikleri direnç biçimleri bir tür baş etme stratejisi olarak yeni göçmenlerin yerleşiminde önemli mekanizmalardan biri olur. Böylece hem toplumsal hem de mekânsal kapanımı sıkı olan kümelenme dokusu, azınlık / yerli / öteki olarak algılanan grupların kendi yaşam alanlarında toplumsal muhalefeti sağlama ve evlerini kiraya vermeme veya satmama gibi eylemlere dönüşen tepkileri barındırır.

Böylece toplumsal kapanım derecesi yüksek olan kümelenme, kente yeni gelen sakinler karşısında, yerleşik gruplar için çeşitli yollarla mülkîliklerini (*territoriality*)¹ (ve mahallelerini) savunma ve ötekilerin zorla girişine karşı bir tür koruma sistemi olarak iş görür. Örneğin, 1950-60'larda Batı Hint adaları, Hindistan ve Pakistan'dan gelenler Birleşik Krallığı pek çok yönden konuk sevmez bulmuşlardı. O yıllarda açık ırksal ayrımcılık yasaldı ve iş-ev reklamları çoğu zaman başka ırklara "hayır" diyordu (Bilton vd., 2009: 165).

Yerleşik grupların yoğun yaşadığı alanlara diğer azınlık grubu üyelerinin yerleşimi (sözde istilası) belli bir düzeye ulaştığında önceki sakinlerin bu alanlardan kaçış süreci başlamakta ya da hızlanmaktadır. Azınlık grubu hane halklarının oranı belli bir yoğunluğa ulaştığında önceki mahalle sakinlerinin bu alanlardan kaçışı ikametgâh değiştirme biçiminde kent içi toplu göç eylemlerine dönüşür ki alan yazında bahsi geçen çoğunluk oranı "taşma noktası" (*tipping point*) olarak kavramsallaştırılır

¹ Bu terim, mekânsal sahiplenme, bölgecilik veya mahallecilik anlamında kullanılmıştır.

(Knox ve Pinch, 2010: 169). Bu eşik değer ile ilgili belli bir oran sunmak mümkün olmasa da Knox ve Pinch (2010: 169), ABD örneğinde Afro-Amerikalıların beyazlardan kazandıkları kent içi alanlarda bu azınlık grubuna ilişkin hanehalkı oranının %30'u bulunduğunda beyazların toplu göçlere başladığını belirtmektedir. Yerli halkın başka mahallelere doğru geri çekilişi, aslında her iki grup arasında yer kazanımına özgü bir çekişme sürecidir. Diğer bir ifadeyle, kent içi yer değiştirme mekanizması, hem azınlık gruplarının bir yerde alan kaybederken başka bir yerde alan kazanma stratejisiyle, hem de toplumsal gruplar arasındaki mekânsal ayrışmayı var eden hareketin yönelimiyle ilgilidir.

Azınlık gruplarının mekânsal izolasyonunda konut piyasasının ayrımcı uygulamaları da rol sahibidir ki bu uygulamalar kentsel dokuda çoğu kez azınlık gruplarını daha küçük bölgelerle sınırlandırma eğilimindedir (Hatz, 2009: 488; Knox ve Pinch, 2010: 169-170). Ancak, azınlık ya da uluslararası göçmen grupların bu tür bir mekânsal dezavantaja sahip olmaları, konut piyasası şartlarının ille de kasti bir ayrımcılığa sahip olduğunu göstermez (Knox ve Pinch, 2010: 169-170). Bu yapının yaratımı ve sürdürülmesi kendi içinde -sözde- bir "doğallığa" dayandırılır. Bu anlamda uluslararası göçmenlerin ve azınlık gruplarının kamusal sektörde ayrımcı müdahalelerle nasıl da ayrıştırıldıklarına dair derin bir alan yazın söz konusu olduğu söylenebilir. Örneğin Birleşik Krallık'da ırksal grupların kamu sektöründe kendilerini dezavantajlı olarak bulmalarına yönelik üç önemli husus tespit edilmiştir. İlki, bu grupların öncelikle yerel yönetimin sorumluluğundaki alanlarda geçirdikleri sınırlı süreyle ilintili olarak herhangi bir kamu konutuna yeniden yerleşmek için çoğu kez kısıtlayıcı kurullarla ve zorluklarla yüzleşmeleridir. İkincisi, bu grupların çoğunlukla eskimiş dairelerden oluşan düşük kaliteli konutlara yerleşmeleridir. Üçüncüsü ise, bu grupların genellikle kentlerin pek de yaşamak için popüler olmayan bölgelerinde kendilerine

yaşam alanı bulmak zorunda kalmalarıdır (Knox ve Pinch, 2010: 169-170). Böylece pek çok gelişmiş ülkenin kentinde kent merkezi ve civarında beyaz olmayanların yoğunluğunun yüksek olmasından anlaşılacağı gibi, bu üç madde azınlık ya da göçmen grupların yer seçimini önceleyen hazır bir sınırlık olarak sunulmaktadır.

4. KÜMELENME: GRUP İÇİ DAYANIŞMA, TUTUNUM VE MÜLKİLİK

Başka coğrafi ölçeklerde olduğu üzere, kentlerde "mülkîlik", topluluklar için grup üyeliğini inşa etmeye yardım eden ve onlara bir tür korunma sağlayan tampon (*buffer*) bir mekanizma şeklinde bulunmaktadır (Knox ve Marston, 2014: 414). Yerleşik nüfus grubunun tutumları ve yapısal etkenler, mekânsal ayrışmayı belirleyici rollere sahip olsa da azınlık gruplarının ayrı halde kalmasını ve onların homojen mekânlarda kümelenmelerini bütünüyle açıklayamaz. Bu kümeler aynı zamanda dışsal etkenlere karşı savunmacı ve tutucu bir toplumsal örgütlenme biçimidir. Özellikle uluslararası göçmenlerle ülke içi göçmenler kendi aralarında inşa ettikleri grup içi dayanışmayla ve köktencilikle öteki olarak gördükleri gruplara ilişkin geliştirdikleri yabancı algısıyla ve toplumsal karşıtlıkla (Tümtaş, 2012: 65) kimi zaman tehditler de hissederler. Aslında grup içi dayanışmayı başlatan ve kimi zaman daha da güçlendiren bu durum, azınlık gruplarının toplumsal ve kültürel bakımlardan birbirlerine tutunmaları ve grup kimliği inşa etmeleri bakımından önemlidir. Bu bağlamda azınlık gruplarının kentsel mekânda bir araya gelmelerini sağlayan dört temel mekanizma söz konusudur. Knox ve Pinch (2010: 172), kimi zaman azınlık / göçmen grubu üyelerinin kendi aralarında inşa ettikleri dayanışmanın derecesini belirleyecek kadar önemli olabilen bu mekanizmaları "savunma", "destek-yardımlaşma", "korunma" ve "aksiyon" olarak kavramsallaştırır.

4.1. Savunma Amacıyla Kümelenme

Hem yerli nüfusun hem de yerleşik azınlık gruplarının yoğun, çok görünür ve mekânsal kutuplaşmanın da keskin olduğu hallerde azınlık kümelerinin savunmacı rolü öteki olarak gördükleri gruplardan onlara yönelebilecek hasımlık ve husumetin bir karşılığı olarak var olur. Örneğin, Rönesans döneminde Venedik'te Yahudi nüfusun zorunlu olarak yerleştirildiği ayrışik bölgeyi tanımlamak adına "getto" terimi geliştirilmiştir (Erder, 2006: 3; Knox ve Pinch, 2010: 172). Bu dönemde Yahudiler tefecilikle inşa ettikleri ticari yapıyla Venedik'in statüsüne önemli katkıda bulunmuşlardı. Ancak onların bu başarısı yerli halkın ve aktivistlerin husumetiyle sonuçlanmış ve Yahudiler kent içinde küçük bir bölgeye zorunlu olarak yeniden iskân edilmişti. Hatta mahalleleri büyük kapılarla donatılmıştı (Knox ve Pinch, 2010: 172). Böylece Ortaçağ Avrupası'nın kentlerinde Yahudi gettoları savunmacı kümeler şeklinde rol kazanmıştı. Tarihsel olarak bu duruma benzer pek çok örnekle karşılaşılsa da; bugünün kentlerinde bir araya gelişlerin bir tür savunma güdüsüne dayandırıldığı ve bunun eş zamanlı olarak mekânsal kümelenme-ayrışmanın önemli bir mekanizması olarak işlediği belirtilebilir. Aslında azınlık gruplarının kendi aralarında inşa ettikleri dayanışma ve kültürel kapanım, kendiliğinden, başka gruplar için bir tür tampon mekanizma görevi görmektedir. Özellikle kentlerin toplumsal bölgelerini meydana getiren bu kümelerin geçişkenliğinin zayıf olduğu durumlarda bir mahalleden ötekine hareket etmek kültürel bakımdan başka bir dünyaya doğru yer değiştirmeyi anlatabilecek kadar keskin olabilir. İşte bu bölgeler, aşağıda çeşitli boyutlarıyla incelenen kümelenmelerde azınlıklara özgü kültürlerin korunup sürdürülmesi ve savunulması sürecinde de işe yarar gözükmektedir.

4.2. Yardımlaşma Amacıyla Kümelenme

"Azınlık kümeleri"nin (*minority clusters*) savunma işleviyle ilintili bir biçimde grup üyelerinin çeşitli yollarla birbirini

desteklemesi de söz konusudur. Bu tür destek mekanizmaları formel azınlık kurumları, sivil toplum kuruluşları, dernekler ve birlikte iş yapmaktan; enformel şekilde geliştirilen arkadaşlıklara, hemşericiliklere ve akrabalık bağlarına kadar uzanan bir yelpazede gerçekleşir (Knox ve Pinch, 2010: 172-173; Knox ve Marston, 2014: 414). Mekânda bir araya geliş ve grup kimliğini inşa etme, ayrıcalık grubundan gelebilecek tehditler, ayrımcılıklar ve husumetler karşısında grup içinde dayanışmayı artıracak ama üyelerin kendilerini güvensiz hissetmelerinin derecesini azaltacaktır. Dolayısıyla bu türden bir araya geliş (kümelenme) aslında bir tür tampon mekanizmadır. Örneğin, Birleşik Krallığın kentlerindeki Sih tapınakları ve Müslüman camileri ilgili azınlık gruplara özgü bir sosyal yardımlaşma sistemi olarak yemek, barınma, eğlence, eğitim ve dinsel-kültürel ihtiyaçlar konusunda dayanışma ve hizmet aracı olarak iş görür. Bu yüzden kentlerde göçmenler ve pek çok azınlık grubu, kendi etnik kökenleri ve ulusal bağları üzerinden enformel yardımlaşma ağları ve bu ağların bağlantı noktalarını oluşturan yerler-binalar (kiliseler, camiler, barlar, restoranlar vb.) tesis eder. İşte bu tür sosyal yardımlaşma mekânları grup üyeleri için hem maddi hem de toplumsal-kültürel bir destek mekanizması olarak önemlidir (Bounds, 2004: 178-179).

Öte yandan, kümelere dışarıdan gelebilecek etkilere karşı ayrıışmış azınlık nüfuslarının içe kapanımı, kültürel bakımdan etnik bir teşebbüs (*ethnic enterprise*) olma bağlamında onlara hem meşru hem de gayri meşru koruma sağlamaktadır. Azınlık teşebbüsü, hitap ettiği topluluğun iç uyumu bakımından kümelenmenin önemli bir bileşenidir. Bu sistem, grup içi dayanışmanın derecesini artırırken, azınlık grubu üyelerinin toplumsal ve ekonomik bakımdan ötekilerce ve yerli halkça kontrol altında tutulan piyasa koşullarının da istenildiğinde pas geçilmesinde işe yaramakta veya çalışma çağındaki nüfusa iş bulma konusunda kapı aralamaktadır. Almanya'da ve Birleşik Krallık'da

uluslararası göçmenlerin sahip olduğu bankalar, kasaplar, marketler, fırınlar, seyahat acenteleri, sinemalar, giyim mağazaları vb. kuruluşlar çoğu kez Asyalı toplulukların giyim ve yemek kültürlerini tanıtan, sürdüren, grup içi üyelere bu tür hizmetlere erişim sağlayan sosyo-ekonomik sistemler olarak dayanışma ve koruma amacını da gütmektedir (Knox ve Pinch, 2010: 172-173).

4.3. Kültürel Korunma Amacıyla Kümelenme

Kültürel pratiklerin korunması ve sürdürülmesini esas alan bir mekanizma da azınlık kümeleri üyelerinin kendilerine özgü ve yaygın grubun özelliklerine göre ayırık kalan, kültürel miraslarını koruma ve gelecek kuşakları bu pratikleri sürdürmeye teşvik etme amacıyla var olur. Azınlık grubunun bu tür bir mekanizmayı kullanma ihtiyacı kimi zaman onlara yönelen dışsal baskıların da sonucu olabilir. Dünyanın çeşitli kentlerinde özellikle siyahilere ve Afrikalılara beyazlarca yöneltilen baskılar ve ayrımcılıklar ilgili alan yazında geniş bir yer sahibidir. Fakat pek çok göçmen ve azınlık grubu üyesi için ev sahibi toplumun veya ayrıcalıklı grubun bütünüyle asimilasyonuna maruz kalma tehlikesine karşılık kendi kültürel kimliklerinin görünürlüğüne artırılarak sürdürülmesi kümelenmenin kendi içinde nasıl da meşruiyet edindiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Mekânsal kümelenme, etnik kurumlaşmanın oluşumuna yardım etmekte kalmayıp, hısımlığa / kökene / hemşeriliğe dayalı evlilik örüntüsünün de mekânsal organizasyonunu açık eder. Gelişmiş dünyanın pek çok kentinde özellikle de Asyalı nüfusa ve Yahudilere özgü mekânsal kümelerde bu tür sosyalleşme organizasyonlarının izlerine rastlamak pek olasıdır. Bazı azınlık / göçmen grupların mekânsal kümelenmesi bizatihi dinsel ve yemek kültürü pratiklerinin ve ritüellerin sürdürülmesi amacıyla dayalıdır (Knox ve Pinch, 2010: 173; Knox ve Marston, 2014: 414). Bu pratikler bir yandan grup içi dayanışmanın derecesini artırırken diğer

yandan da grup kimliğinin gelişimini, kültürün pekiştirilmesini ve bütün bunların gelecek kuşaklara aktarımını sağlar. Fakat bunların icra edilmesi sürecinde mekânsal ayrıklık durumu ve gruplara özgü inşa edilmiş yapılar kilit derecede öneme sahiptir. Aksi halde, bu tür pratiklerin seyrek ve grup içi dayanışmanın ve bilinçliliğin zayıf olduğu durum ve yerlerde grup üyeleri arasındaki bağlar yüzeysel kalmakta; grup kimliği oluşturmaya dönük mekanizmalar işlevsel olamamaktadır. Ve bütün bunlar bir süre sonra grup kimliğiyle beraber mekânsal kümelenmeyi erozyona uğratabilmektedir.

4.4. Direnç Mekânları: Aksiyonu Kolaylaştırmak Amacıyla Kümelenme

Azınlığın mekânsal yoğunluğunun önemli işlevlerinden bir diğeri, grup üyelerinin varlıklarını sürdürme ve yaşamalarını koruma altına alma amacıyla teşkil ettikleri aksiyon ve güce dayalı direnç mekânları (*spaces of resistance*) oluşturmalarıyla ilintilidir. Ancak "aksiyon" ("karşı hamle", bkz. Tümtaş, 2012: 74) işlevinin genellikle hem barışçıl hem de meşru olduğuna dikkat çekmek gerekir. Grup üyelerinin mekânsal yoğunluğu siyasi bağlamda dikkat çekici bir seçmen gücünü de temsil eder. Bu yapı, sıklıkla azınlık gruplarının kentsel politikada resmi temsiliyetini ve söz sahibi olmalarını sağlar. Örneğin, ABD'de Afro-Amerikalıların kentsel politikada ve ülke siyasetinde etkin rol alabilmelerinin böylesine bir mekanizmayla doğrudan ilgisi bulunur. Keza bu tür gruplardan bazılarının etnik-seçmen kimliğiyle siyasal bakımdan güç mekânları (*spaces of power*) oluşturmaları da söz konusudur (Knox ve Pinch, 2010: 173; Knox ve Marston, 2014: 414).

Kimi zaman keskin mekânsal ayrışmayı içeren azınlık kümeleri ayrıcalıklı gruplardan gelebilecek tehditlere / saldırılara karşı bir koruma sağlar. Azınlık gruplarının arasında kimi zaman gayri meşru yollarla da olsa barınabilen isyancı gruplar ve kent gerillaları gerektiğinde kendi bölgelerinde kolaylıkla görünmez hale gelebilmektedir. Böylece isyancıları

kısa süre de olsa görünmez kılan, sessizlik içinde kamufle olabilmelerini sağlayan sosyo-mekânsal bileşenler, onların grup kimliklerine dayalı olarak inşa ettikleri kümelerdeki etkin kültürel-politik ağları; akrabalık, arkadaşlık, memleketlilik bağlarını, göçmen kimliği ağını ve kimi zaman marjinal ağları içerebilir. Nitekim Knox ve Pinch (2010: 173-174), İrlanda Kurtuluş Ordusu (IRA) ve loyalist (kralcı) milis organizasyonunun 1980'ler ve 1990'lardaki eylemlerinde Birmingham, Londra, Liverpool ve Southampton'da gerçekleştirilen terörist saldırılarda IRA'nın kentlerdeki İrlandalıların ayrışık kümelerindeki sosyo-mekânsal kümelenme-ayrışma yapısının avantajını kullanmalarını bu hususa örnek olarak sunarlar.

ABD'de getto; Fransa'da banliyö (*banlieue*); İtalya'da dış mahalleler veya yoksul mahalleler (*quartieri periferici / quartieri degradati*); İsveç'te sorunlu bölgeler (*problem mområde*); Brezilya'da teneke mahalleler (*favela*); Arjantin'de sefalet mahalleleri (*villa miseria*) gibi metropolü meydana getiren mekânların hiyerarşisinde en altta yer alan, adı kötüye çıkmış bu kent içi bölgeleri isimlendirmek için Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Güney Amerika'nın kentlerinde toplumların geliştirdiği pek çok terim söz konusudur (Wacquant, 2011: 11). Bu tür mahalleler medyanın, siyasetçilerin, resmi idarecilerin ilgisini fazlasıyla çekse de; onlara gösterilen ilginin haddinden fazla olumsuz olması bir başka gerçekliktir. Böylece şiddetin, ahlaksızlığın, mahrumiyetin, terk edilmişliğin egemenlik kurduğu ama öbür yandan bu mekânlara özgü meselenin karşı taraftan nasıl algılandığı da sorunun diğer boyutunu oluşturur. Ve bu tür mahalleler sosyo-mekânsal ayrışmanın had safhaya ulaşmış olduğu "marjinalite" kisvesi altında, karamsar ve tek renkli bir ses tonuyla yeniden tanımlanır. Böylece bu tür mekânları bir tehlike ve korku halesi örerken, mahalle sakinleri çoğu kez hor görülür ki; bu küçümseme biçimi mülksüzleştirilmiş hane halklarının, ailelerin, aşağılanmış azınlıkların, haklarından mahrum bırakılmış

göçmenlerin hayatlarını olumsuz etkiler (Wacquant, 2011: 11).

5. TARTIŞMA VE SONUÇ: ULUSLARARASI GÖÇÜN KÜRESELLEŞME VE YERELLEŞME KISKACINDA YER EDİMİ ÇABASINA BAKMAK

Çalışmanın bu son bölümünde uluslararası göçmenlerin daha iyi yaşam olanaklarına sahip olmak amacıyla göç ettikleri ülkelerin kentlerinde neden kümelenmekte ve dolayısıyla ayrışmakta oldukları makro-toplumsal dönüşümler üzerinden tartışılmaktadır. Bu tartışmanın geliştirilmesinde ise yerele ve küreselle ait özgümlükler arasındaki gerilimlerin daha görünür hale geldiği ve önceki bölümlerde konu edinilen uluslararası göçmenlerin yerleştikleri yerlerde ortaya çıkan sosyo-mekânsal pratikler ile onlara özgü stratejilerden faydalanılmıştır.

Uzun tarihsel geçmiş ve en azından on dokuzuncu yüzyıldan bu yana ulus-devletlerin kendi uluslarını yaratma çabaları bugün neredeyse dünyanın her yerinde öyle ya da böyle bir sonuç vermiştir. Bu sonucun altında daha önceki yüzyıllarda toplumsal farklılıkların kökünde yatan ırksal ve sınıfsal ayrışmalar, zenginliğin her zaman yeniden bölüşümünde üst sınıfların daha fazla avantaj edimi ve daha birçok husus toplumların dil, din, ırk, toplumsal cinsiyet, kültürel pratikler vb. gibi pek çok özelliğe göre bölünmesine de yol açmaktadır. Geçmişin ve bugünün toplumlarında neredeyse hiç değişmeden kalan bu tür toplumsal ikilikler (*binaries*), siyasi kültürde de olduğu üzere sosyal grupların yaşam pratiklerini ve kentlerin sosyal coğrafyalarını tayin edici başat faktör olarak yerini korumaktadır.

Fransa, Birleşik Krallık, İspanya gibi pek çok gelişmiş ülkenin uzun yıllardır sürdürdüğü yayılcı politikaları dünyanın çeşitli yerlerinde kültürleri yıkıma uğrattırken eşitsizliğin kalıplarını yeniden üretip çoğaltmıştır (Bilton vd, 2009: 25). Modern devlet yapısı ve onun milliyetçiliği,

Batı Avrupa ile sınırlı kalmadı elbette. Genişlenmeye odaklanmış olarak Avrupalılar, Latin Amerika'yı, Asya'yı ve Afrika'yı etkileri altına aldılar. Avrupalı emperyalistler, milliyetçiliği kendine bağlı halklara tanıttılar. Tam bütünleşmeleri ve daha önceden parçalanmış olan bölgeleri yönetmeleri sayesinde, örneğin, Hindistan'da İngilizler, Çinhindi'nde Fransızlar, Endonezya'da Hollandalılar ve Afrika'yı bütünsel bir şekilde kontrol altına alan Avrupalılar bir hak sahibi olarak bağımsız olmayı ve düşünmeyi yerli halklara tanıttı ve öğretiler. Sonunda, Batı'nın dünya bütününde yayılması, modern toplumların oluşumunda hayati bir etmen oldu (Bilton vd., 2009: 25-26). Ve bugün; Roskin'in (2009: 4) belirttiği gibi, neredeyse dünyanın her tarafı kendi egemen bağımsızlığına düşkün ve pek çoğu da milliyetçiliğin hareketlendirdiği ulusal devletlerle doludur.

Öte yandan bugünün dünyasında toplumlar kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, erişim ve ulaşımın kolaylaşmasıyla geçmişte olduğundan çok daha fazla küreselin içine çekilip yönlendirilirken, yerelde toplumsal cinsiyet-sınıf-iktidar biçimleri üçgeninde yeniden yapılanan devletler Orta Doğu, Afrika, Asya ve Latin Amerika'da olduğu üzere eşitsizliğin kalıplarını çoğu kez veya öncelikle kendi toplumlarını haksızlığa uğratan şekilde yeniden yapılandırıyorlar. Sonuç, ortaya çıkan siyasi ve ekonomik krizlerle binlerce uluslararası göçmenin kendilerine yeni yaşam alanları belirlemek üzere yer arayışlarında ve nüfusların küresel hareketlilik örüntülerinde kendini gösteriyor.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gelişmişlerin ekonomik güçlerinden ve sorun çözücü politikalarından ithal-ikameci modellerle faydalanmaya çalışırken, gelişmiş dünya yirminci yüzyılın başından bu yana yaşanan demografik dönüşümün bir sonucu olarak belirgin bir biçimde demografik dinamizmini kaybediyor. Gelişmiş dünyanın özellikle de başat ülkeleri yaşlanmış nüfuslarının bir karşılığı olarak istihdam sektöründe ortaya çıkan

işgücü açıklarıyla karşılaşarak dünyanın değişik yerlerinden gelen göçmenler için kapılarını aralamaya mecbur kalıyor. Bu, ironik bir biçimde, özellikle gelişmiş dünyanın kentlerinde neredeyse hayatın doğal akışı içerisinde birbiriyle karşılaşma olasılığı hiç olmayan dünya halklarının bile bir araya gelmesine istemeden de olsa göz yummak anlamına gelmiyor mu? Gelişmiş dünyanın kentlerinin etnik farklılıklara dayalı ayrışmadaki başat ve öğretici rolleri (Wright vd., 2014; French, 2014: 389) ile ulus ötesi göçlerin gelişmiş ülkelerdeki ve özellikle Avrupa'daki ayrımcılığa yol açan tarihsel-toplumsal süreçleri tetikleyen temel bir unsur (Çayır, 2013: 8) olarak yer edimi de ironik değil mi?

Özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde ulus-devlet biçimlerinin kendi uluslarını yaratma çabasına dayalı olarak kitlesel üretimin ve sistemlerin her alanda ürettiği tek tipleşmeye yönelen tepkiler bir araya gelince 1970'lerden sonra "farklılık" yüceltilen bir değer olarak var oldu (Türkün ve Kurtuluş, 2005: 14). Toplumsal yapılarda sınıfsal tabakalaşmanın çeşitlenmesi ve bu tabakalara özgü yeni üretim işlevleri ile tüketim kalıplarının ortaya çıkışı azınlık ve göçmen grupların etnik köken, kültür, ideoloji, değer sistemleri, toplumsal normlar ve yaşam stillerine dayalı özgümlükleriyle iç içe geçti. Bütün bunlar, sonuçta, kentlerde azınlık / göçmen grupların görünürlüğünü artırıp ve farklı olmanın güç elde edimini sağlayarak ayrışmanın kentsel yapılanmayı yeniden belirlemede etken oldu.

Böylece toplumsal gruplara özgü yerel değerlerin ve normların iç içe geçtiği siyasi kültürler bir yandan ülkelerin toplumlarını bölerken dil, din, etnik köken, toplumsal cinsiyet rejimleri, ağır patriyarkal yapılar vb. özellikleri de bünyesine alan milliyetçilikle bütün bu rejimlerin gruplar-kültürler arası etkileşimde korunma altına alınmak istenmesi göçmenlerin ve yerli nüfusların fazlaca olduğu yerlerde çeşitli türden karşıtlıkları ve gerilimleri üretiyor. Bu zıtlıkların keskinleşmesiyle kutuplaşmanın derecesi artarken grupların

farklılıklara yönelik tahammülü zorlaşıyor. Bu nedenle bünyesinde farklı etnik nüfusları barındıran devletlerin / ülkelerin ulusunu bölünmelerden kurtarma koşullarını arayışı, ülkelerin gündemlerinde gittikçe öncelikli bir konu haline geliyor (Habermas, 2015: 26-27). Üstelik dünya çapında kolaylaşan ve gelişen teknolojiler, ulaşım olanaklarının artışı zıtlıkların bu türden karşılaşma olasılığını daha da artırıyor. Ulus-devletlerin ortak bir dünya toplumu yaratma gibi bir gayesi de olmayınca göçmenler gittikleri yerlerde bir yandan kendi kültürlerinin savunuculuğunu yapmaya koyulurken, diğer yandan oralara toplumsal ve ekonomik bağlamlarda tutunmayı "göçmen" olarak etiketlenip indirgendikleri yeni kimliklerle icra etmeye çalışıyorlar. Aslında göçmenlerin yerleştikleri ülkelerin yerel donanım ve yapılanmaları da mekânsal kutuplaşmalarda rol üstleniyor. Bu nedenle göçmenlerin ve etnik grupların yerleşim örüntüleri, kentlerin sunduğu konut, istihdam ve kültürel olanaklara ilişkin mekânsal yapılanmadan açık bir biçimde etkileniyor (Bounds, 2004: 178).

Öyle ya da böyle, göçmenlerin yoğun olduğu coğrafyalar, ulusalcı grupların yaygın ve baskın olduğu nispeten homojen coğrafyalarda yaşayan toplumlardan farklı -melez (*hybrid*)- bir toplumsallaşma süreci geliştiriyor. Uyum süreci, yerli nüfuslar ile azınlıklar arasında etnik-kültürel bağların olduğu kimi yerlerde daha kolay ve hızlı gerçekleşirken, kültürel farklılığın keskin olduğu yerlerde göçmen kimliğiyle ayrılmak neredeyse zorunlu bir hal alıp mekânsal kutuplaşmayı da beraberinde getiriyor. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda nüfusun ülke içi hareketliliği, kentlerin hem sınıfsal hem de sosyal yönlerden yeniden mekânsal yapılanmasında önemli mekanizmalardan biri olarak sorumlu oldu. Ama son yıllarda Türkiye, Suriyelilerin kitlesel akınıyla uluslararası göç ağlarında belirginleşen bir hedef ülke konumuna da geldi. Bu yeni eğilim, en azından büyük kentlerin bilindik sosyo-ekonomik farklılıklara dayalı olan ağırlıklı sosyo-mekânsal farklılaşma

biçiminin uluslararası göçmenler / yeni azınlık gruplarıyla değişime uğrama olasılığını artırıyor. Böylece Türkiye kentlerinin yakın gelecekteki yeniden yapılanma biçimlerinde sosyo-mekânsal ayrışmanın yeni belirleyicilerinden biri olmaya aday gözükten "uluslararası göçmen statüsü"nü yer edinme olasılığı gittikçe güçleniyor. Son yıllarda Türkiye nüfusunda önemli paylar elde etmeye başlayan Suriyeli, Afgan, Afrikalı vd. ulus ötesi göçmenlerin Türkiye kentlerinde yerleşme süreçlerinin özellikle büyük kentlerdeki sosyo-mekânsal yapıları nasıl etkileyeceği önemli bir araştırma konusu olarak belirginleşiyor.

KAYNAKÇA

1. BILTON, T., BONNETT, K., JONES, P., LAWSON, T., SKINNER, D., STANWORTH, M. ve WEBSTER, A. (2009). Sosyoloji, (Çev.) İNAL, K., KARTAL, Y., ÖZKALE, N., TORAMAN, K., ÖZKAN, Y. ve GÜNGEN, A. R., Siyasal Kitabevi, Ankara.
2. BOUNDS, M. (2004). Urban Social Theory: City, Self, and Society, Oxford University Press, Oxford.
3. BRENNER N. ve THEODORE N. (2002). "Cities and the Geographies of Actually Existing Neoliberalism", Antipode, 34(3): 349-379.
4. ÇAYIR, K. (2013). Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, (Der.) ÇAYIR, K. ve AYAN CEYHAN, M., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
5. ÇAĞLAR, A. ve SCHILLER, N. G. (2011). "Introduction: Migrants and Cities", s. 1-22, (Ed.) SCHILLER, N. G. ve ÇAĞLAR, A., Locating Migration: Rescaling Cities and Migrants, Cornell University Press, New York.
6. ERDER, S. (2006). Refah Toplumunda Getto, Birinci Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

7. FLANAGAN, W. G. (2002). *Urban Sociology: Images and Structure*, Allyn and Bacon Press, Boston.
8. FRENCH, K. N. (2014). "Exploring socioeconomic characteristics of ethnically divided neighbourhoods", s. 389-412, (Ed.) LLOYD, D., SHUTTLEWORTH, I. G. ve WONG, D. W. S., *Social-Spatial Segregation: Concepts, Processes and Outcomes*, Policy Press, Bristol.
9. HABERMAS, J. (2015). "Öteki" Olmak "Öteki"yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları, (Çev.) AKA, İ., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
10. HATZ, G. (2009). "Features and Dynamics of Socio-Spatial Differentiation in Vienna and the Vienna Metropolitan Region", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie / Journal of Economic and Social Geography*, 100(4): 485-501.
11. JOHNSTON, R., POULSEN, M. ve FORREST, J. (2014). "Segregation Matters, Measurement Matters", s. 13-44, (Ed.) LLOYD, D., SHUTTLEWORTH, I. G. ve WONG, D. W. S., *Social-Spatial Segregation: Concepts, Processes and Outcomes*, Policy Press, Bristol.
12. KNOX, P. L. ve MARSTON, S. A. (2014). *Human Geography: Places and Regions in Global Context*, Pearson, Essex.
13. KNOX, P. ve PINCH, S. (2010). *Urban Social Geography: An Introduction*, Sixth edition, Prentice Hall, London.
14. NEWBOLD, K. B. (2010). *Population Geography: Tools and Issues*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham.
15. NIGHTINGALE, C. H. (2012). *Segregation: A Global History of Divided Cities*, The University of Chicago Press, Chicago.
16. PRB (Population Reference Bureau). (2015). "The Global Challenge of Managing Migration", <http://www.prb.org/Publications/Reports/2013/global-migration.aspx>, 2.12.2015.
17. ROSKIN, M. G. (2004). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, (Çev.) SEÇİLMİŞOĞLU, B., Adres Yayınları, Ankara.
18. TÜMTAŞ, M. S. (2012). *Kent, Mekân ve Ayrışma: Kentsel Mekânda Ayrışma Dinamikleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.
19. TÜRKÜN, A. ve KURTULUŞ, H. (2005). "Giriş", s. 9-24, (Haz.) KURTULUŞ, H., *İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
20. UN (United Nations). (2015). "World Population Prospects, the 2015 Revision Data Base", <http://esa.un.org/unpd/wpp/DataQuery/>, 12.12.2015.
21. VAN DIJK, T., WILSON, J., FAIRCLOUGH, N., GRAHAM, P., ÇOBAN, B., ATAMAN, B., SPRINGER, S., NAIL, T. ve KÖSE, D. (2015). *Söylem ve İdeoloji*, İkinci Baskı, Su Yayınları, İstanbul.
22. WACQUANT, L. (2011). *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi*. (Çev.) DOĞAN, M., Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
23. WRIGHT, R., ELLIS, M. ve HOLLOWAY, S. R. (2014). "Neighbourhood Racial Diversity and White Residential Segregation in the United States", s. 111-134, (Ed.) LLOYD, D., SHUTTLEWORTH, I. G. ve WONG, D. W. S., *Social-Spatial Segregation: Concepts, Processes and Outcomes*, Policy Press, Bristol.